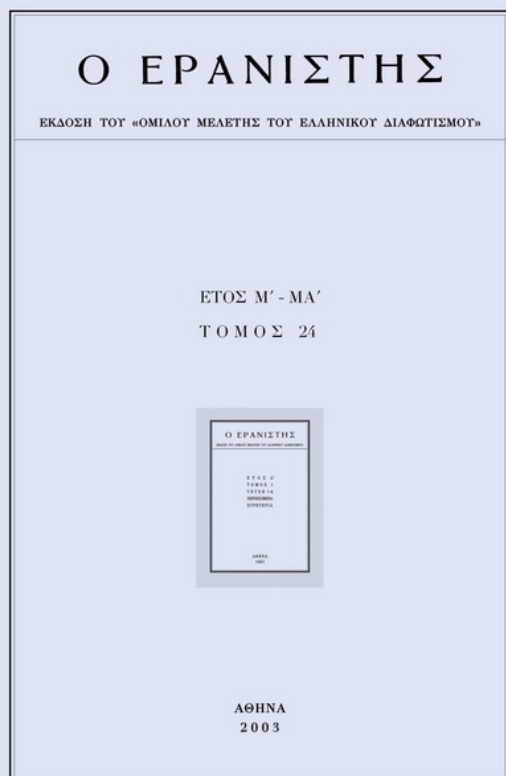

The Gleaner

Vol 24 (2003)

Ένα βιβλίο που λανθάνει: Χρήστου Σουγδουρή,
Περί ποδαλγίας, Νίζνα 1780

Δημήτριος Απ. Καραμπερόπουλος

doi: [10.12681/er.15](https://doi.org/10.12681/er.15)

To cite this article:

Καραμπερόπουλος Δ. Α. (2003). Ένα βιβλίο που λανθάνει: Χρήστου Σουγδουρή, Περί ποδαλγίας, Νίζνα 1780. *The Gleaner*, 24, 196–199. <https://doi.org/10.12681/er.15>

ΕΝΑ ΒΙΒΑΙΟ ΠΟΥ ΛΑΝΘΑΝΕΙ:
ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗ, *ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑΤΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΠΟΔΑΛΓΙΑΣ*,
ΝΙΖΝΑ 1781

Η «ΠΟΔΑΛΓΙΑ» ἢ «ΠΟΔΑΓΡΑ», ὅπως ἀποκαλοῦνταν ἡ οὐρική ἀρθρίτιδα, συχνὰ μνημονεύεται σὲ ἀρχαῖα ἱατρικὰ κείμενα¹ καὶ στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ ἔχουμε τὸ ἔργο *Σύνταγμα περὶ ποδάγρας*² τοῦ Δημητρίου Πεπαγωμένου (13ος αἰ.), ἐνῶ συχνὰ συναντοῦμε συνταγὲς γιὰ τὴ θεραπεία τῆς σὲ ἱατρικὰ χειρόγραφα καὶ γιατροσόφια.³ Γιὰ τὴ θεραπεία τῆς «ποδαλγίας»⁴ μεταφράσθηκε στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα καὶ τυπώθηκε τὸ 1781 ἓνα βιβλίο, τὸ ὁποῖο ὅμως λανθάνει καὶ παρὰ τὶς μέχρι σήμερα προσπάθειες δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀντίτυπὸ του.

Πρῶτὴ ἀναφορὰ γιὰ τὸ βιβλίο γίνεται ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Παπαδόπουλο Βρετό, ὁ ὁποῖος στὴ *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*⁵ του παραθέτει τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου, χωρὶς ἀριθμὸ τῶν σελίδων του: «Βιβλίον ἱατρικὸν τῆς ποδαλγίας, ὅπερ ἔβαλεν εἰς δοκιμὴν καὶ εἰς φῶς ἐξέδωκεν ὁ Γ. Ἑμεριγόν, εἰς 8^{ον}»· καὶ προσθέτει: «Σημείωσις. Ἐτυπώθη εἰς Νίζναν, πόλιν τῆς Ρωσσίας, καὶ μετεφράσθη ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ παρὰ τοῦ Λογιωτάτου Κυρίου Χρήστου Σουγδουρή, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, τὸ 1781 ἔτος, ὡς ὁ ἴδιος σημειώνει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου τούτου». Ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ γίνεται σαφές ὅτι ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς εἶχε δεῖ ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου· κι αὐτὸ ἐξάγεται ἀπὸ τὸ γεγονός

1. Ὡς «ποδάγρα» μνημονεύεται στὰ ἀρχαῖα κείμενα. Ἐνδεικτικὰ παραπέμπουμε στὸν Ἀρεταῖο, *Περὶ αἰτίων καὶ σημείων χρονίων παθῶν* Β, «Περὶ ἀρθρίτιδος καὶ ἰσχυάδος» XII, 11-13, στὸ ὁποῖο τονίζεται ὅτι ἡ νόσος ἔχει ἐξάρσεις καὶ ὑφέσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες εἶναι δυνατὸν ὁ ἀσθενὴς νὰ συμμετέχει σὲ ἀθλήματα, μνημονεύοντας σχετικὴ περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ἀναδείχθηκε ἀκόμη καὶ ὀλυμπιονίκης. Τονίζεται ἐπίσης ὅτι ἡ ποδάγρα εἶναι συχνότερη στοὺς ἄνδρες, ἐνῶ στὶς γυναῖκες ἐλαφρότερη, παρατήρηση ποὺ ἰσχύει.

2. Ἐκδ. Joh. Steph. Bernard, *Demetrii Pepagomeni, Liber de Podagra. Graece et Latine*, Lugduni Batavorum 1743.

3. Ἐνδεικτικὰ βλ. Γιάννης Κιρὰς, *Οἱ Ἐπιστῆμες στὴν Τουρκοκρατία. Χειρόγραφα καὶ ἔντυπα. Τόμος Γ' Οἱ ἐπιστῆμες τῆς ζωῆς*, Ἀθήνα 1994, ὅπου μνημονεύονται συνταγὲς «Περὶ ποδαλγίας ἢ ποδάγρας», ὅπως γιὰ παράδειγμα στὶς σ. 164, 165, 167, 171, 173, 176, 179, 183, 184, 190, 193.

4. Ém. Legrand, *Bibliographie hellénique, 18e siècle*, τ. II, σ. 354· Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ἡ ἱατρικὴ εὐρωπαϊκὴ γνώση στὸν ἐλληνικὸ χῶρο (1745-1821)*, Ἀθήνα 2003, σ. 66-67.

5. Ἀνδρ. Παπαδόπουλος Βρετὸς, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1857, τ. 2, σ. 73, ἀρ. 170.

ὅτι ἀναγράφει τὸν πλήρη τίτλο, τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ, τὴν ιδιότητά του, (αλογιώτατος), τὴν καταγωγή του καὶ τὸ ἔτος ἐκδοσης τοῦ βιβλίου, καθὼς καὶ τὴ φράση «ὡς ὁ ἴδιος σημειώνει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου». Ἐξάλλου λίγα χρόνια ἀργότερα καὶ ὁ Κων. Σάθας γράφει σχετικά, ἀλλὰ τροποποιεῖ τὸν τίτλο ἀφαιρώντας τὴ λέξη «ἱατρικόν»: «Χρῆστος Σουγδουρῆς ἐξ Ἰωαννίνων, διατρίβων ἐν Ρωσσίᾳ τῷ 1781, μετέφρασεν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ βιβλίου περὶ ποδαλγίας, τυπωθὲν ἐν Νίζνῃ».⁶ Γιὰ τὸν μεταφραστὴ Χρῆστο Σουγδουρῆ δὲν ἔχουμε πρὸς τὸ παρὸν ἄλλα στοιχεῖα.

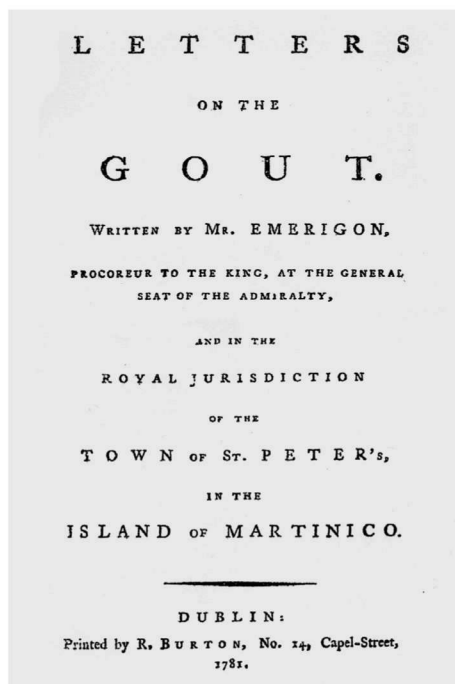
Ἐπειδὴ μέχρι σήμερα δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου, ἐκφράσθηκε ἡ ἀποψη μήπως τελικὰ δὲν τυπώθηκε. Ὅμως δύο στοιχεῖα ἐνισχύουν τὴν ἀντίθετη ἀποψη, ὅτι δηλαδὴ τὸ βιβλίο εἶχε τυπωθεῖ. Ἡ μνεία τοῦ Παπαδόπουλου Βρετοῦ, ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω, καὶ τὸ γεγονός ὅτι στὴν Ἐφημερίδα⁷ τῆς Βιέννης τῶν Ἀδελφῶν Πούλιου, ὅπου δημοσιεύθηκε κατὰλογος μὲ βιβλία πρὸς πώληση ἀναγράφοντας καὶ τὴν τιμὴ τους, ποὺ βρίσκονταν στὸ κατάστημά τους καὶ στὸν ὁποῖο περιέχεται τὸ βιβλίο «Ποδαλγίας 12 κρ. [ιετσάρια]». Γιὰ νὰ πωλοῦνται στὴ Βιέννη ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου δεκαπέντε χρόνια μετὰ τὴν ἐκδόσή του σημαίνει βέβαια ὅτι τὸ βιβλίο εἶχε τυπωθεῖ.

Δὲν γνωρίζουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου τὸ ὁποῖο μετέφρασε ὁ Χρῆστος Σουγδουρῆς, διότι δὲν μνημονεύεται στὶς μέχρι τώρα πηγές καὶ δὲν ἔχει ἀκόμη βρεθεῖ ἀντίτυπό του. Μποροῦμε ὅμως νὰ ὑποθέσουμε τὸ περιεχόμενο μελετώντας τὴν ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα τὸ 1781, τὴν ἴδια χρονιά ποὺ ἐκδόθηκε καὶ στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Τὸ ἐντοπίσαμε στὴν British Library.⁸ Ὁ τίτλος εἶναι «*Letters on the Gout. Written by Mr. Emerigon, procureur to the King, at the general seat of the Admiralty, and in the Royal Jurisdiction of the town of St. Peter's in the island of Martinico. Dublin: Printed by R. Burton, No. 14, Capel-Street, 1781*». Τὸ βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπὸ εἴκοσι τέσσερις σελίδες σὲ μικρὸ 8^ο σχῆμα: στὴν τρίτη σελίδα καταχωρίζεται κείμενο τοῦ ἐκδότη μὲ τίτλο «To the Public», ἐνῶ τὸ κείμενο περὶ ποδαλγίας ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πέμπτη σελίδα μὲ τὴν παράθεση τριῶν ἐπιστολῶν. Οἱ δύο πρῶτες ἐπιστολές (σ. 5-10 καὶ σ. 10-15) εἶναι τοῦ Emerigon, καὶ τίς ἀπευθύνει σὲ ἕνα γνωστὸ του πρόσωπο καὶ στοὺς Εὐρωπαίους ἀσθενεῖς ἀπὸ τὴν ποδαλγία, προτείνοντας ὡς φάρμακο

6. Κων. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1868, σ. 611. Σημειώνουμε ὅτι ὁ Σάθας δὲν εἶδε ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου, γι' αὐτὸ καὶ γράφει ὅτι ὁ Χρῆστος Σουγδουρῆς μετέφρασε βιβλίο περὶ ποδαλγίας, ἐνῶ, ὅπως τώρα συμπεραίνουμε, μετέφρασε βιβλίο μὲ «ἱατρικόν», δηλαδὴ φάρμακο γιὰ τὴν ποδαλγία βλ. σχετικά παρακάτω.

7. Ἐφημερίς, ἀρ. 85, 28 Ὀκτωβρίου 1794, καὶ ἀρ. 92, 17 Νοεμβρίου 1794: «Κατάλογος τῶν παρὰ Μαρκιδ. Πούλιου εὕρισκομένων διαφόρων παλαιῶν καὶ νέων βιβλίων».

8. British Museum, *General Catalogue of Printed Books*, Λονδίνο 1967, ἀρ. 1489, τ. 80 (2).

Ἡ σελίδα τίτλου τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως τοῦ 1781

τὸ «guayac»,⁹ γιὰ τὸ ὁποῖο παραπέμπει στὸ *Dictionnaire Pharmaceutique*, ἐκδ. τοῦ 1768. Τοὺς συνιστᾷ νὰ διαλύουν τὴ ρητίνη τοῦ «guayac» σὲ ροῦμι, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπιτυγχάνεται γιὰ πρώτη φορά, ὅπως γράφει, ἡ διάλυσή της καὶ ἡ εὐχάριστη λήψη τοῦ φαρμάκου. Ἡ τρίτη ἐπιστολὴ (σ. 15-24) ἀπευθύνεται στὸν Emerigon καὶ περιέχει βεβαιωτικὰ τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ φαρμάκου ποὺ συνιστοῦσε. Ὁ συγγραφέας Emerigon ὑπέφερε ἀπὸ τὴν ἀρρώστια «gout» (ποδαλγία), ποὺ τοῦ παρουσιάσθηκε στὴν ἡλικία τῶν πενήντα πέντε ἐτῶν, ὅπως γράφει, καὶ γιὰ νὰ θεραπευθεῖ ἀπὸ τὴν ἀσθένεια χρησιμοποίησε ὡς φάρμακο τὸ «guayac», τὸ ὁποῖο ἔλαβε ἀπὸ τὴν Καραϊβική. Δίνει τὸν τρόπο χορηγήσεως τοῦ φαρμάκου καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά του.

Ἐνδιαφέρον ἔχει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ «Ἐμεριγὸν» καὶ τὸ φάρμακὸ

9. Γιὰ τὸ «guayac» σημειώνουμε ὅτι στὰ ἑλληνικὰ βιβλία ἀναγράφεται ὡς «γουαϊκόν», «ἀγιόξυλον», «ξυλάγιον», «γκουαγιάκι», «quaiacum», «quajac». Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Φαρμακευτικὰ φυτὰ στὰ ἔντυπα ἑλληνικὰ βιβλία (δεύτερο μισὸ 18ου αἰ. - ἀρχὲς 19ου αἰ.)*, Αθήνα 2000.

του μνημονεύονται από τον γιατρό Σέργιο Ιωάννου¹⁰ στην *Ιστορία της Ιατρικής του* (1818), στην οποία γράφει ότι η ρητίνη από το «Γουαϊάκον ή Αγιόξυλον (*Lignum Quaiacum*)... διεκηρύχθη παρὰ τοῦ Ἑμερίγου τοῦ ἐκ Μαρτινίκας, ὡς ἀντιφάρμακον τῆς ποδαλγίας. Τοῦτο μεταχειρίζονται τὴν σήμερον μεγάλως οἱ Ἄγγλοι». Μᾶλλον ἡ τόση χρήση στην Ἀγγλία θὰ ἦταν ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ἑμεριγὸν μετὰ τὴ μετάφρασή του στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα. Ἐπίσης σὲ χειρόγραφο ποὺ ἀπόκειται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος καταχωρίζεται τὸ ἐξῆς: «*Νέα ἐφεύρεσις ἐνὸς ἱατροῦ Φραντζέζου διὰ ἱατρείας τῆς ποδαλγίας. Σύνθεσις καλωτάτη εἰς τὸ νὰ τὴν μετέρχεται ὁ ἀσθενὴς διὰ μεγάλην ὠφέλειαν*», ὅπου ὅμως δὲν περιέχεται τὸ γουαϊακὸν καὶ δὲν μνημονεύεται ὁ Ἑμεριγόν.¹¹

Μετὰ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς ἀγγλικῆς μετάφρασης τοῦ βιβλίου μποροῦμε σήμερα νὰ ὑποστηρίζουμε, ὅτι ἡ λέξη «*ιατρικὸν*» στὸν τίτλο «*Βιβλίον ἱατρικὸν τῆς ποδαλγίας*», δὲν εἶναι ἐπίθετο ποὺ ἀναφέρεται στὸ βιβλίο, δηλαδή «*ιατρικὸ βιβλίο περὶ ποδαλγίας*», ἀλλὰ οὐσιαστικὸ μὲ τὴ σημασία «*φάρμακον*», δηλ. *φάρμακον τῆς ποδαλγίας*, ὅπως ἦταν τότε συνήθεια νὰ ὀνομάζουν τὰ φάρμακα ὡς «*ιατρικά*». Φαίνεται ὅτι ὁ Χρῆστος Σουγδουρῆς, ὁ ὁποῖος δὲν ἦταν γιατρός, ἐφόσον ἀναγράφεται ὡς «*λογιώτατος*», θὰ ὑπέφερε ἀπὸ τὴν ἀρρώστια, ὅπως ὁ Emerigon, καὶ θὰ χρησιμοποίησε τὸ φάρμακον «*guaiac*» γιὰ τὴν πάθησή του. Ἡ καλὴ ἀνταπόκριση στὴ θεραπεία θὰ τὸν ἔκανε νὰ μεταφράσει τὸ βιβλίο ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἔκδοσή του καὶ νὰ τὸ τυπώσει, συμβάλλοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο στὴ διαφώτιση τοῦ λαοῦ σὲ θέματα υγείας, ὅπως ἐξἄλλου μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια, τὸ 1787, κάνει καὶ ὁ Γεώργιος Ζαβίρας¹² μὲ τὰ ἔργα του *Ἰατρικαὶ παραινέσεις* καὶ *Ὀνοματολογία Βοτανική*.

Ἀπὸ τὴν ἀναγραφή, στίς ἐπιστολὰς τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης, τῆς ἡμερομηνίας «*24 Οκτωβρίου 1799*» μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ γαλλικὸ πρότυπο θὰ ἐκδόθηκε μετὰξὺ τῶν ἐτῶν 1779 καὶ 1781. Τὸ ἐνδοκειμενικὸ αὐτὸ στοιχεῖο δείχνει ὅτι γρήγορα, τὸ 1781, μεταφράσθηκε καὶ ἐκδόθηκε στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὅπως καὶ στὴν ἀγγλική. Μία ἀκόμη ἐπιβεβαίωση τῆς μεταφορᾶς τῆς ἱατρικῆς εὐρωπαϊκῆς γνώσης στὸν ἐλληνικὸ χῶρο κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΗ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

10. Σέργιος Ιωάννου, *Πραγματείας Ἰατρικῆς. Τόμος Πρῶτος* περιέχων *Ἐπίτομον Ἱστορίαν τῆς Ἰατρικῆς Τέχνης*, Κωνσταντινούπολη 1818, σ. 321-322.

11. Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, Τμήμα Χειρογράφων, ἀρ. χρ 2856, φ. 177.

12. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ἡ ἱατρικὴ εὐρωπαϊκὴ γνώση στὸν ἐλληνικὸ χῶρο (1745-1821)*, Ἀθήνα 2003, σ. 68-71.